

Бранко БОГДАНОВИЋ*

РАЗВОЈ ПОЛИЦИЈЕ У КЊАЖЕВИНИ И КРАЉЕВИНИ ЦРНОЈ ГОРИ

Етимолошко порекло речи *полиција* лежи у латинском термину *politia*, насталом према старогрчком синониму за државу-град - *polis*. Како је савремена полиција задржала неке основне облике организовања и дужности које је имала и у време *принципиата*, непрекинути континуитет њеног назива задржао се до данас. Наиме, Гај Октавијан (*Gaius Octavius alias Augustus Gaius Julius Caesar Octavianus*, 63.п.н.е-14.н.е) је у склопу реорганизације Римског царства, створио и посебан полицијски систем. Чисто полицијске функције (одржавање јавног реда и мира) вршиле су *cohortes vigilium* (састављене од робова или ослобођених робова), док су *cohortes urbanae*, састављене од римских грађана и инкорпориране у армију, биле задужене за поредак у Царству (претече савремене жандармерије).¹ Према старијим теоријама, порекло речи *полиција* тражено је у старогрчком *полиџеја* (Πολιτεία) - свеобухватном и прилично широко схваћеном појму државне управе уопште. Међутим, *полиџеја* је подразумевала теоријски концепт друштвеног уређења са високим ступњем демократије у коме је полиција представљала само један сегмент тог уређења, односно, службу која се старала о извршењу судских пресуда, чувању затвореника и истицању спискова осуђених. Према Аристотелу, ова служба је била неопходна ради одржавања законитости, била је прилично тешка и - омражена. Службеници који су се у градовима старали о одржавању јавног реда називани су *асиномима* (од *ασι*, град, тврђава).²

Полиција у савременом смислу није била тачно детерминисана све док Монтескије (*Charles Montesquieu*, 1689-1755) није поделио држа-

* Аутор је стручни сарадник у Историјском музеју Србије, Београд.

¹ Dr V. Babović, *Policija u svjetskom poretku*, Beograd 1997, 12; J. Енерајх, *Полиција у сјајном Риму*, *Полиција* бр.15-16, Београд 1928.

² Dr V. Babović, *н.д.*, 13; Д. Ђ. Алимпић, *Историјски развој полицијских власти у Србији (1793-1869)*, Београд 1905, 3. И у модерној Грчкој полицијске институције се називају *асиномијама*.

вну власт на законодавну, судску и извршну. При томе, полиција је представљала последњу инстанцу извршне власти која је спречавала нарушавање редоследа и садржине односа утврђених законом.

Развој државне администрације непосредно је утицао и на развој правне државе. У овом процесу, који је трајао све до 17. века, дужности полиције биле су изједначаване не само са дужностима државне администрације, него и са целокупним унутрашњим уређењем државе. Прва прецизнија детерминација појма полиције, као и сужавање односно детаљније одређивање њених дужности, потиче из времена владавине Франсоа I (*Francois I*, 1494-1547). Овај француски краљ је 25. јануара 1536. оснивао војне формације задужене за безбедност путева и реда у унутрашњости земље (у суштини, средњовековну институцију *maréchaussée* реорганизовао је у *gens de guerre, de cheval ou de pied*, од којих ће настати *gens d'armes* односно жандармерија). Организација снага реда усавршена је према Колбертовом нацрту (*Jean-Baptiste Colbert*, 1619-1683), а санкционисана едиктом Луја XIV (*Louis XIV*, 1643-1715) 1670. године. Од тада се дужност полиције све више ограничавала на послове контроле поштовања законитости, одржавања јавног реда и морала, заштите интегритета и индивидуалних слобода грађана, али и на санитарске, санитарне и саобраћајне послове. Истовремено, *"деликатности функције полиције све више се огледала у чињеници да се она нашла у средишњој проблематици осигуравања равноправне између управљања као бићне функције државе, и слободe грађана"*.³

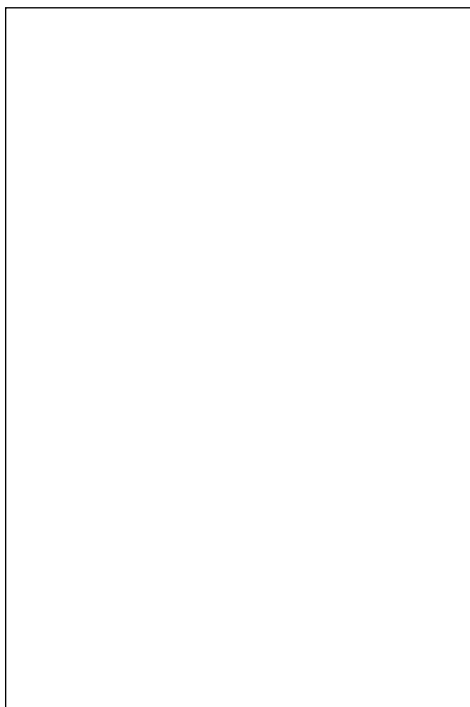
Већ по својој основној функцији извршне власти централне државне управе, институција полиције је била у оштрој супротности са доминантно патријархалним племенским уређењем и израженим племенским партикуларизмом Црногораца. Други велики проблем представљало је практично перманентно ратно стање, са наоружаним народом као гарантом колективних слобода. Сваки превентивни, а поготово репресивни поступак, био је не само неспојив са појмом личних и колективних слобода и части него и ризичан у средини у којој је оружје у приватном власништву сматрано не само правом него и обавезом. С друге стране, у настојању црногорских владара да земљу модернизују стварањем световне државе са законодавном, судском и извршном влашћу, полиција је била неопходна као ослонац новог политичког система али, и режима аутократске владавине.

Рудиментарне основе савремене судске власти у Црној Гори је 1771. године успоставио Шћепан Мали (1767-1774). При томе, функцију извршног органа вршила је релативно мала, наоружана формација (од 18 до 50 људи), која је уједно представљала и телесну гарду лажног цара Петра III.⁴

Из Меморандума који су црногорски посланици уручили аус-

³ Dr B. Babović, *н.д.*, 11.

⁴ Ј. Јовановић, *Стварање црногорске државе и развој црногорске националности*, Цетиње 1948, 138; *Историја држава и права народа југославије*, 189; Вук Ст. Караџић, *Црна Гора и Бока Которска*, Београд 1975, 25-30; *Војна енциклопедија* br.2, Београд 1959, 257.

Сл. 1. – Стари перјаници.
Према: Др Перо Шоћ, *Прилози за
културну историју Црне Горе*

тријској царици Марији Терезији (*Maria Theresia, 1717-1780*, царица од 1740) априла 1779, видимо да је Црна Гора у то време била подељена на Катунску, Ријечку, Црмничку, Љешанску и Пјешивачку нахију (округ). Њима су управљали гувернадур Иван Радоњић и митрополит помоћу 5 сердара, 9 војвода и 34 кнеза (синтеза световне и теократске власти, што ће изазивати трвења и борбу за примат све до 1832-1833. године).

Иако теократски владар, систематску изградњу савремене државне администрације, а тиме и правне државе, започео је тек владика Петар I Петровић (1782-1830). Један од првих потеза које је Петар I предузео, након ступања на чело Црне Горе, био је повезан са припремама за очекивани напад скадарског везира Махмут-паше; 20. јуна/1. јула 1796. сазвао је главаре Катунске нахије ради потписивања заклетве о верности отаџбини.

Ова заклетва је касније проширена и на Црногорце осталих нахија, а 6/17. августа 1796. је претворена у законски акт од 6 чланова, познатији као *Сѝеѝа*.⁵ Први орган црногорске централне власти формиран је јуна 1797. године али његов састав и функција нису познати све до доношења *Законика Пејѝра I*.⁶ *Законик оѝиѝи црноѝорски и брдски* усвојен је на "сабору у вишећу у манастир из Цетиње 1798 года 18 дне" (18/29. октобра 1798). Тада је потврђено и појашњено и формирање тзв. *Правиѝељсѝива суда црноѝорскоѝ и брдскоѝ* као сталног органа средишње управне, судске, али и извршне власти. У тај орган су били одабрани најугледнији главари црногорских племена, који би, према акту установљеном 1797, у свакој нахији вршили и неку врсту извршних - жандармеријско-полицијских послова. На скупштини одржаној у Цетињу 23. септембра/4. октобра 1799, изабрано је 50 (60) *народних ѝлаваѝа* - чланова *Правиѝељсѝива суда*, који су потписали заклетву да ће судити по *Законику* донетом годину дана раније.⁷ Чланови овог централног органа су

⁵ П. Рудић, *Сердар Јован (Јово) Пејѝровић*, Гласник Цетињских музеја (даље ГЦМ) VII, Цетиње 1974, 185.

⁶ *Исѝио*, 186.

⁷ П. Рудић, *н.д.*, 186.

као знак свог достојанства носили *каје од свије, около злайом извезене*, а имали су годишње принадлежности од по 12 *шалијера*. Због преоптерећености чланова Суда обавезама, он је назван *Кулуком*.⁸ Паралелно је формирана и *Канцеларија Правийељсїва* (популарнија као *Народна Канцеларија*) која је, између осталог, издавала различита уверења и путне исправе.⁹ То, практично, значи да је *Канцеларија Правийељсїва* обављала и део полицијских послова. *Законик Пејџа I*, који је у првобитној форми имао 33 параграфа, дограђиван је на скупштини народних главара, одржаној у Цетињу 23. септембра/4. октобра 1799, а коначно уобличен (допуњен са 5 параграфа и *Сїеџом* из 1796) на *Скуйишїни злавара* у Доњем Пољу 1803. године.¹⁰

За разлику од *Кулука*, који је углавном репрезентовао судску власт, прву жандармерију у смислу чисто репресивног органа извршне власти, представљали су *йерјаници*. Владика је 1829. установио сопствену телесну гарду или стражу јачине 18 (25) *йерјаника*, која је истовремено представљала и извршни орган врховног земаљског поглавара.¹¹ У овом периоду је и у неким племенима започета организација капетанских судова са ограниченом управном и судском влашћу. Петар I је са мало успеха покушао да уведе и прве годишње порезе од 60 пара по дому; тако су за издржавање државног апарата углавном коришћена средства из редовне руске субвенције од 1000 златних рубаља (*червонцев*), која је одређена рескриптом цара Павла I (*Павелъ I*, 1754-1801, руски цар од 1796) од 11/22. јануара 1799. године.

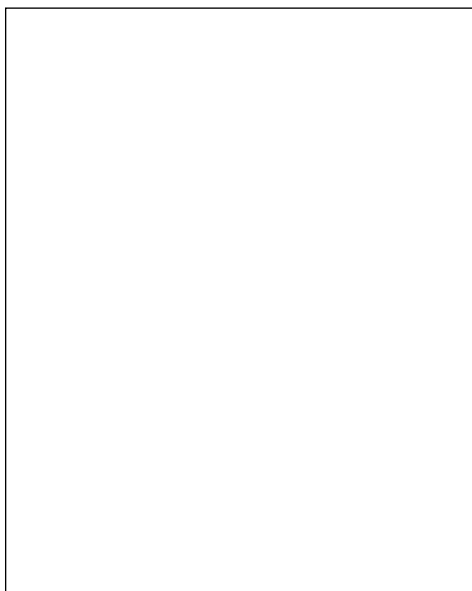
Ове мере су сужавале племенски партикуларизам па су самим тим наилазиле на отпор који је Петар перманентно морао да сузбија. У таквим условима, Владика није успео да спроведе све замишљене реформе. Наиме, ради достављања заостале субвенције (није исплаћивана од 1802. до 1804), као и у циљу информисања руског Министарства иностраних дела о новоустројеној државној организацији, у Црну Гору је још 1805. године допутовао Стефан Санковски (*С. А. Санковский*, у Црној Гори боравио до 1807). Уз помоћ "митрополита (Петра I), гувернадуре, сердара, војвода и опуномоћеника од свега црногорског и брдског народа", Санковски је у виду *Меморандума* саставио концепцију устројства црногорских централних органа власти. Према овом документу, највиша управна и законодавна власт требало је да припадне *Скуйишїни* (при чему би власт митрополита била независна од сваке институције). *Правийељсїво*, које би располагало судском и извршном влашћу, искључиво би служило за оперативније управљање земљом. *Правийељсївом* би

⁸ Р. Петровић, *Законик Пејџа I владике црногорског*, Записи, књ. IV, 1929, 154. Вук Ст. Караџић, *Црна Гора и Бока Койџорска*, Београд 1975, 46.

⁹ Др Драгоје Живковић, *Канцеларијско йослованје и архивска служба у Црној Гори*, ГЦМ V, Цетиње 1972, 246.

¹⁰ Др Бранко Павићевић, *Сїваранје црногорске државе*, Београд 1955, 110.

¹¹ Ј. Јовановић, *н.д.*, 206. Др Владан Ђорђевић, *Црна Гора и Аусїрија 1814-1894*, Српска краљевска академија наука и уметности, Посебна издања, књ. XLIX, Друштвени и историјски списи, Књ. 19, Београд 1924, 34. Сваки гардиста је, наводно, био висок од 2 *аршина* и 12 *вршкова* до 3 *аршина* (1,95 до 2,13м!). У суштини, придев *йерјаник* је означавао личност са правом ношења перјанице на калпаку.

Сл. 2. – Свидетелство о постављењу
Јована Вукотића за президента
Управљајућега Сената, Цетиње, 20. јануар
1832 (АО ДМЦ, Приновљени рукописи,
ф. 1830–1840)

непосредно руководила два председника (митрополит и гувернадур) и 10 *сенатора*, који би се бирали на три године. Иначе, *Правиљелство* би било подељено на *Сенаи* (састављен од млађих) и једно саветодавно тело (састављено од старијих *сенатора*).¹² Владика Петар I до своје смрти, 18/30. октобра 1830. године, није успио да реализује планирану концепцију власти.

Нови теократски владар, архимандрит Петар II Петровић Његош (1830-1851, посвећен 6/18. августа 1833. у Ст. Петербургу), сазвао је у Цетињу, 2/14. октобра 1831. године, народни *Сабор* на коме је коначно донета одлука о привременом образовању *Правиљелствујушчег сената црногорског и брдског* (12 чланова) и *”народне сираже”* (*Гвардије*, јачине 100 људи, која је заменила *Кулук*). На истом заседању име-

нована је осмочлана *”Перјаница”* и три стражара.¹³ Његош је 6/18. децембра исте године обавестио руског вицеkonzула Јеремију Гагића како је оформио *”управленије народње, које управленије саставља 180 људих, из којих су 16 совјетници (сенатори) а 164 исполнителји (poliz-zia)”*.¹⁴ Већ 20. јануара/1. фебруара 1832. *”руски генерал”* Иван Иванович Вукотић (који је из Русије стигао 13/25. септембра 1831) добио је *”свидетелство”* којим се *”обзнањује... свима Црногорцима и Брђанима, и сваком другом лицу, с њиховим поштовањем његовог чина и достојанства, како високопреподобни господин архимандрит Пејер Пејровић, Управител црногорски, са сагласијем целога управљајућега Сената, испоставља Господина Кавалира Јоанна Вукотића, због његове ревности и усердија дојако к Народу црногорском указанно, и због његове способости и подстрекања к унапредацима пожељиванија*

¹² Група аутора, *Первое сербское восстание 1804-1813.гг и Россия*, књ. I, 1804-1807, Москва 1980, 81-83; Др Бранко Павићевић, *Полиција цара Павла I према Црној Гори*, ГЦМ III, Цетиње 1970, 28-31; Исти, *Један занимљив чланак о Његошу из 1851. године*, ГЦМ VII, Цетиње 1974, 195 (види напомену 22).

¹³ Др Јевто М. Миловић, *Један аустријски извештач из Његошева времена*, ГЦМ III, Цетиње 1970, 179-180.

¹⁴ Писмо Петра II Петровића од 6/18. децембра 1831. Јеремији Гагићу, Архив Државног музеја у Цетињу (даље АО, ДМЦ), Приновљени рукописи, ф.1830-1840.

ирудовах ради сиосиешествованија народнега блага, ирезиденциом управљајућега Сенатиа. За већу важности и веројашће ипоиврђава се ово Свидетельство нашим печатом (Управителја Црногорској Архимагдрии Петера Петровића) и подисује се својеручно".¹⁵ Истовремено, за "вицейредседателја Сенатиа" постављен је Вукотићев сестрић, Матеја Вучићевић.¹⁶ О формирању нових органа власти Његош је 16/28. марта известио далматинског гувернера Венцела Фетера фон Лиленберга (*Wenzel Vetter von Lilienberg*) као и вршиоца дужности окружног поглавара у Котору, Миховила Мартелинија. Као ревностан чиновник, Мартелини је 8/20. маја 1832. далматинском Губернијалном председништву поднео извештај о организацији црногорске власти. *Правителствувујуши сенат црногорски и брдски*, који је обављао судску власт, састојао се од *ипредседателја*, *вицейредседателја* и 14 *сенатјора*: Сава Маркова Петровића, сердара Ђура Поповића, Ђика Мартиновића и Манојла Вукотића из Катунске нахије; попа Јована Мартиновића и сердара Михаила Бошковића из Брда; војводе Томице из Пипера; попа Спаха Дрекаловића из Куча; Ђокице Ускоковића из Љешанске нахије; сердара Филипа Ђурашковића из Ријечке нахије; попа Матије Дрецуна из Љуботиња; сердара Марка Пламенца и кнеза Станка Кнежевића из Црмничке нахије и војводе Мине Радовића од Роваца, из Мораче. *Народну гвардију*, као извршну власт задужену да чува унутрашњи ред и мир, народну безбедност и извршава одлуке *Сенатиа*, чинило је 156 људи којима су заповедали Стеван Перков Вукотић са Чева и кнез Грујица Лопичић из Цеклина.¹⁷

У чланку "*Montenegro und der Vladika Pietro Petrovich II*", који је 4/16. фебруара 1851. објавио тршћански лист "*Lloyd*", износе се слични подаци. Према овом листу, председник *Сенатиа* (врховног законодавног и судског тела), имао је годишње припадности од 3600 цванцика, *вицейрезиденци* - 3000 цванцика а 12 *сенатјора* - по 600 цванцика. *Корпус милиције* (*Гвардија*), који је чинило 420 људи са годишњом платом од по 120 цванцика, био је распоређен по свим нахијама и имао је задатак да убира порезе и извршава наредбе Владике. *Гвардијом* је у нижој инстанци командовало 12 *капетана* са годишњим припадностима од по 300 цванцика. Коначно, Његош је располагао и личном гардом од 30 *иерјаника* (*носиоци кићанке*), који су годишње примали по 240 цванцика.¹⁸

¹⁵ АО, ДМЦ, Приновљени рукописи, ф.1830-1840.

¹⁶ АО ДМЦ, Приновљени рукописи, ф.1830-1840.

¹⁷ Д. Вуксан, *Писма Петра Петровића Његоша*, књ. I, Београд 1940, 57-59; Др Јевто М. Миловић, *н.д.*, 180.

¹⁸ Др Бранко Павићевић, *Један занимљив чланак...*, 197-199. Др Владан Ђорђевић, *н.д.*, 39-41, наводи да је 12 *сенатјора* имало годишње припадности од по 40 талира, 8 *иерјаника* - по 20 талира а да су *Гвардију* чинила само 32 гардиста. Вук Караџић, *н.д.*, 48, тврди да су *сенатјори* примали по 80 форинти, да је *Гвардија* бројала 135 људи са годишњом платом од по 60 форинти и да је Владика располагао са 15 *иерјаника*. Различити подаци могу се правдати различитим изворима и временима у којима су аутори обрађивали податке (Вуково дело је штампано 1837. а Ђорђевић се базирао на аустријској архивској грађи која му је била доступна првих година 20. века). Према различитим изворима, *Гвардија* је била стално стационирана у *Ријеци Црнојевића* или у *Цетињу*, док су се *иерјаници*, по потреби службе, кретали по терену. Према Вуку, то је један од разлога што су *иерјаници*

Усавршавајући државну администрацију, Његош је 2/14. октобра 1837. увео *Пројокол Сенатиа, Криминални пројокол* као и *Књигу умира* у коју се заводио сваки значајнији судски спор.¹⁹ Годишњи расходи на државни апарат, који су износили око 6000 талира (највише 24.000 до 25.000 форинти), покривани су из прихода од пореза (око 2 форинте или 4 до 6 цванцика на кућу; укупни приходи од пореза кретали су се између 24.000 и 25.000 форинти) и сталне руске субсидије.²⁰ Релативно ниске принадлежности *сенатора* и *перјаника* нису редовно исплаћиване, па су ови органи власти углавном живели од наплаћених казни ("*злоба*") и судских трошкова ("*караија*").

Практично, Његош је племена претворио у административно-територијалне јединице централизоване државе у којој је *Сенаи* представљао законодавну и судску власт, *Гвардија* је вршила одређене судске и извршне послове а њихове одлуке на терену спроводили су *перјаници*. О *перјаницима* као органима јавне безбедности говори и капетан Јегор Петровић Коваљевски (*Еџор Пејирович Ковалевский*). Цар Никола I је 1838. овог официра Корпуса рударских инжењера упутио у Црну Гору. Када је Коваљевски јуна исте године стигао у Цетиње, архимандрит је одредио групу *перјаника* са задужењем да гарантују личну безбедност руског госта.²¹ Коначно, *кајетјани* су представљали плаћене чиновнике централне власти са управним, судским, војним и полицијским овлашћењима. У то време, органи власти су добили и прве службене ознаке; *сенатори* и нахијски *кајетјани* су на капи носили позлаћен, а *Гвардија* и *перјаници* - сребрни грб са иницијалима своје нахије ("*ЦН*" - Црмничка нахија, "*КН*" - Катунска нахија).²²

Иако је Његош успоставио стабилније темеље правне државе,

били нешто боље плаћени од *Гвардије*. Коначно, у првој половини 19. века нису биле тачно разграничене дужности *Гвардије* и *перјаника*.

¹⁹ Др Драгоје Живковић, *н.д.*, 246-260.

²⁰ Др Владан Ђорђевић, *н.д.*, 39-41; Др Бранко Павићевић, *Један чланак...*, 197.

²¹ Б. Павићевић, *Меморандум Јеџора Пејировича Коваљевског о Црној Гори 1838. године*, Историјски записи бр. 2, год. XX, књ. XXIV, Титоград 1967, 219.

²² Др Владан Ђорђевић, *н.д.*, 39.

слично претходнику, Петру I, перманентно је наилазио на снажан отпор реформама тако да није успео да до краја сломи племенски партикуларизам. Коваљевски је у свом *Меморандуму*, који је 7/19. фебруара 1839. поднео штабу Корпуса рударских инжењера, позитивно оценио Његошеве тежње да у земљи заведе чрст поредак Међутим, капетан Коваљевски напомиње да је архимандрит имао велике тешкоће да модернизује државни апарат, јер је у црногорском менталитету био уврежен традиционални отпор свакој централној власти. Коваљевски критички оцењује овај антагонизам према репресији и покорности, чак и домаћој власти, што су вешто користили противници Његошевих тежњи ка стварању савремене администрације.²³

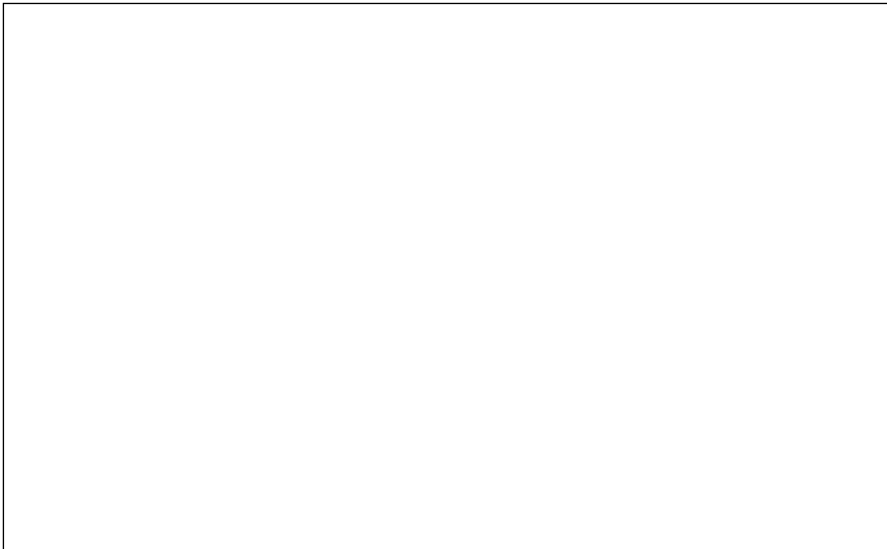
Данило Станков Петровић (1852-1860) је, на *Народној скупштини* у Цетињу, 1/13. јануара 1852. потврђен за новог владара (владику) Црне Горе "са свим *ајрибујима његова претходника*", Петра II Петровића Његоша.²⁴ Међутим, *Народна скупштина* је почетком марта 1852. усвојила предлог *Сенаџа* о новој организацији црногорске државе, према коме је "... *Црна Гора* (убудуће требало да буде) *свештовна* ("*мирска*") *Кнежевина* под владом наследнога *Књаза*; *За Књаза Црногорског* (би се) *призна(о) Господар Данило Петровић Његош. После његове смрти наследство* (би) *припа(ло) његовим мушким потомцима по праву прворођења...*". Коначно, "...*закони и обичаји којима се до* (тада) *ујављала Црна Гора, ост(а)ли би* у *јуној важности, изузимајући реформе које се овим декретом пријисују...*".²⁵ Ови закључци су у форми петиције 7/19. марта 1852. упућени на сагласност руском цару Николи I (*Николај I*, 1825-1855). На великој свечаности у Цетињу, 3/15. августа 1852, *вицекрејденџи Сенаџа*, Ђорђевић Савов Петровић, прочитао је писмо руског министра иностраних послова да је "његово величество цар руски, уважавајући молбу народа и Сенаџа црногорскога, *присџао на њо, да се Данило не владичи, него да постане књаз*".²⁶ Практично, тиме је означен почетак световне аутократије у Црној Гори, коју је, укидањем гувернарства, још 1832-1833, наговестио Петар II Петровић Његош. Књаз Данило је 9/21. новембра 1852 (другог дана *Народне* односно "*Госпођинске*" *скупштине*), прочитао списак имена старих и новоизабраних *сенаџора, катџана* и *перјаника*, предложио да се број *перјаника* повећа на 60 и изнео нацрт пореских класа и стопа. Најсиромашнија породица би плаћала један фјорин, "имућна" - 2, "имућнија" - 4 а "најимућнија" - 6 фјорина. Скупштина је потврдила одлуку од марта месеца исте године да се у земљи суди по старом *Законику* Петра I. Како су сви били свесни да је овај акт већ застарео и да је регулисао само неке сегменте правног живота, усвојен је и предлог књаза Данила да се у скорој будућности донесе нови законски текст (нови *Законик* усвојен је тек 23. априла 1855). Неколико дана касније, донета је одлука о постављењу цариника и увођењу "*дације*" на увезену и "*булеј од транзиџа*" (транзитне таксе) на

²³ Б. Павићевић, *Меморандум...*, 225-226.

²⁴ Б. Павићевић, *Књаз Данило*, Београд 1990, 45.

²⁵ *Исџо*, 47; др Владан Ђорђевић, *н.д.*, 67.

²⁶ Б. Павићевић, *н.д.*, 68.

Сл. 4 – Приказ униформи црногорске војске на почетку 20. века, "Карадаг", издање Генералштаба турске војске

робу која је пролазила кроз постојеће царинарнице.²⁷ Порески, царински и приходи од судских *глоба* и *караџа*, сливали су се искључиво у државни буџет. Повећана буџетска средства, као и увећан број *сенатора* и *берјаника*, омогућили су овим државним службеницима да се издржавају од личних примања и да се на дужности у Цетињу смењују свака 3 до 4 месеца. Тако је 1852. године *президентију* и *вицейпрезидентију Сената* одређена годишња плата од 4.700 гулдена, *берјаницима* и *берјаничком каџеџану* - 3.740, шеснаесторици племенских *каџеџана* - 960, а за издржавање *јандурица* на граници према Турској и за помоћ породицама погинулих Црногораца одређено је 3.200 гулдена.²⁸

Данило је задржао наслеђене, релативно уходане институције централне државне администрације, што му је олакшало посао на проширивању администрације локалних органа власти. Током педесетих година укинуо је кнежине и кнезове, а број капетанија је повећао на 50. *Каџеџанима* је препустио локалну војну, административну, судску (за спорове чији трошкови нису прелазили 20 талира) и извршну власт. *Каџеџани* су као извршне органе могли користити *берјанике*, али и *својини* *наше* и *десечаре*, значи делове чисто војне структуре. Наиме, Књаз је уложио велики напор на реорганизацији и модернизацији војске што је, у крајњој линији, довело до својеврсне милитаризације државног апарата.

²⁷ *Исџо*, 71-72.

²⁸ *Исџо*, 56, напомена 106. Константин Петкович наводи да су сенатори у почетку примали 200, а касније 250 сребрних гулдена, с тим што су за време боравка у Цетињу добијали и додаток од једног цванцика. К. Петкович, *Черногория и Черногорцы*, 407-411.

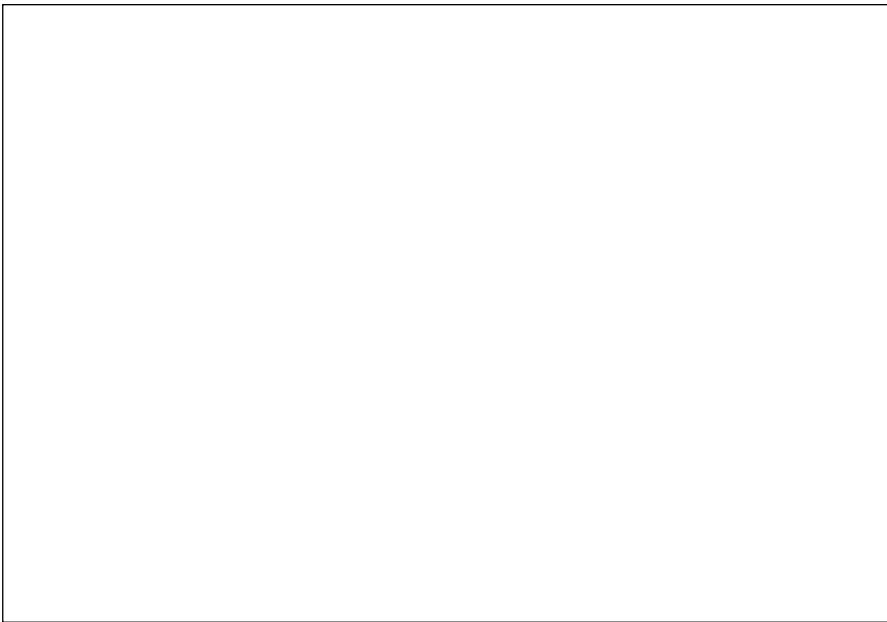
та. *Гвардија*, којој су још на *Госиођинској скуйишијини* одузети прерогативи судског и извршног органа цивилне власти, реорганизована је у елитну јединицу црногорске војске. Почетком 1858. број гардиста је износио 400, да би маја исте године (пред битку на Граховцу) ова јединица била организована у 10 стотина са укупно 1000 бораца.²⁹ Коначно, Књаз је за све војне старешине и припаднике државне администрације прописао одговарајуће службене ознаке у виду различитих грбова који су се носили на црногорским *кајама*. Основни циљ ове мере био је да се представници војне и цивилне власти истакну хералдичким симболима, који би уједно означавали и статус носиоца на хијерархијској лествици. *Сенаџори* су на капама носили грб у виду позлаћеног двоглавог орла са књажевским иницијалима "Д I" на грудима и лавом у подножју канџи; племенски *кајетани* - идентичан симбол на позлаћеној плочици; *џерјаници* су добили грб племенских *кајетана* у сребрној боји, док су стотинаши *џерјаника* испод стандардног *џерјаничког* грба имали посебан додатак у виду укрштених сабљи. Припадници *Гарде* су на "*кајицама*" носили орла јако раширених крила, са жезлом и шаром у канџама и иницијалима владара (Д I).³⁰

Пада у очи да је у Црној Гори настајао централизован полицијски систем (према улози централне власти); с друге стране, он се према броју централних команди развијао и као једна врста сложеног полицијског система. Раније лутање између појмова "*народна џвардија*", "*џварџија*" (гарда) и "*милиција*" (лат. *militia* - војна служба, народна војска која се подиже само у рату, наоружани народ), указује да се рачунало на примену силе милитаристичког типа током вршења репресивне функције у очувању реда и на наглашену намеру да се ова институција држи под контролом врховне власти, ван других утицаја и контроле. Војне реформе књаза Данила, којима је војсци препуштен део судске и извршне власти, само су потврдиле ове тежње. Само овакав концепт полиције могао је да се супротстави племенском партикуларизму и умањи уступке централне власти. Данило је створио државу која се у административно-управном погледу базирала на територијалном принципу и хијерархијском систему строге субординације односно послушности локалних органа централној власти како по вертикалној тако и по хоризонталној линији управљања.

Нови црногорски књаз, Никола I Петровић (1860-1910, краљ од 1910. до 1918), током 1863. године је буџетске изворе проширио прецизније одређеним порезима на имовину (непосредним порезима). Сваки грађанин је плаћао по 20 крајцара (6 гроша) на рало обрадиве земље (укупно је постојало 65.175? рала), по 10 крајцара или 3 гроша на косу ливаде (укупно 21.171 коса) и по 10 крајцара (3 гоша) на виноград. На свако грло крупне стоке плаћало се по 10 крајцара односно 3 гроша (укупно 37.949 говеда), на овцу или козу - по 2 крајцаре или 0,6 гроша (257.720

²⁹ Љ. Полексић, *Крајшак џрежлед историјског развоја црногорске војске*, Ратник, св. IX, год. XLVII, Београд 1931, 89-90. Први командант Данилове *Гвардије* био је Ђуро Кусовац.

³⁰ К. Петкович, *н.д.*, 423.

Сл. 5. – Командни кадар Прве пионирске чете на осмомесечном вежбању 1905. г.
Збирка Б. Богдановић

оваца и коза), на свињу - по 5 крајцара или 1,5 грош (5909 свиња), на кошницу пчела - такође 5 крајцара или 1,5 грош (18.455 кошница) и, на аков (58 литара) вина - 13,3 крајцаре или 4 гроша (укупно опорезивано 9.292 акова односно 854.000 литара). Тако је државна каса од непосредних пореза годишње убирала 81.500 форинти. Од посредних пореза (царински приходи) и монопола на продају рибе, соли и ракије, сливало се још 32.000 гулдена (само од монопола 10.000 форинти). Сем тога, приход од глоба износио је 5.000 форинти. Значи, само непосредни и посредни порези годишње су доносили преко 88.902 гулдена или 106.500 форинти. Три године касније, порез од 5 форинти по домаћинству доносио је годишње 150.000 форинти, царине 60.000 форинти, а монопол на со, суво месо и дуван 1.000 форинти, што је укупно износило 211.000 форинти. Истовремено, за *йлеменске злаваре* је годишње издвајано 14.293 форинти, 15 *сенатјора* је примало по 240 форинти, *йредседник Сенатја* 1.500, *вице-йредседник* 1.200 а сваки од 100 *йерјаника* - по 80 форинти. *Војвода* (који није имао звање *сенатјора*) примало је по 60 форинти, 42 *кайејана* и 3 *командира* - по 80 форинти, 136 *барјакџара* је имало годишње принадежности од по 12, а 1.428 *десечара* - по 5 форинти. Значи, укупни расходи на администрацију и "професионална" војна лица износили су око 42.700 форинти.³¹ Књаз је у пролеће 1868. године сазвао *Скуйшишину* у

³¹ *Истио*, 440. Др Владан Ђорђевић, *н.д.*, 226-227. У ово нису урачунати манастирски порези и стране субвенције.

Цетињу на којој је за председника *Сенаџа* одредио Божа Петровића, а промовисао је и одређене политичке и судске реформе. Тако су убудуће све административне и судске одлуке достављане вишим инстанцама у писменој форми, пооштрене су казне на узурпацију туђе имовине, *кајетјани* су обавезани да наплаћене судске казне ревносно достављају државној благајни, *Сенаџ* је задужен да прикупља и администрира приходе од пореза, а формиран је и одбор за контролу државних финансија.³² Током 1871. године *нахије* и *кајетјаније* су замењене *начелствима* (укупно 8). Ова одлука је била у колизији са новом *Уредбом о формацији војске* од 1/13. јануара 1871; наиме, Црна Гора је по старом, племенско-територијалном принципу, формирала 7 бригада са 23 батаљона "редовне" војске и 6 батаљона *Гарде*. Од племенско-територијалног принципа одступала је само *Гарда*; свака од шест бригада "редовне" војске давала је по један батаљон, јачине 500 бораца, за *VII, гардијску бригаду*. Према *Уредби* од 24. јануара/5. фебруара исте године, надзор и одржавање реда на јавним скуповима били су у надлежности војних старешина.³³

Књаз је 13/25. марта 1879. сазвао *Народну Скупшћину* на којој је донет низ нових реформских одлука. *Начелства*, која су се одржала само седам година, укинута су, а локална управа је враћена на стари систем поделе (10 *нахија* односно *окружних кајетјанства*). Пола века стара институција *Сенаџа* замењена је новоустројеним *Државним савјетом* и *Великим судом*. *Државни савјет* је представљао законодавно тело састављено од свих министара новоустројених *Управа* и одређеног броја чланова које је бирао лично Књаз (први председник *Савјета* био је дотадашњи председник *Сенаџа*, Божа Петровић). Истовремено, *Велики суд* је представљао врховну судску инстанцу, а састојао се од 4 члана којима је председавао (опет) Божа Петровић. Оснивање ових тела представљало је још један покушај раздвајања законодавне, судске и извршне власти.

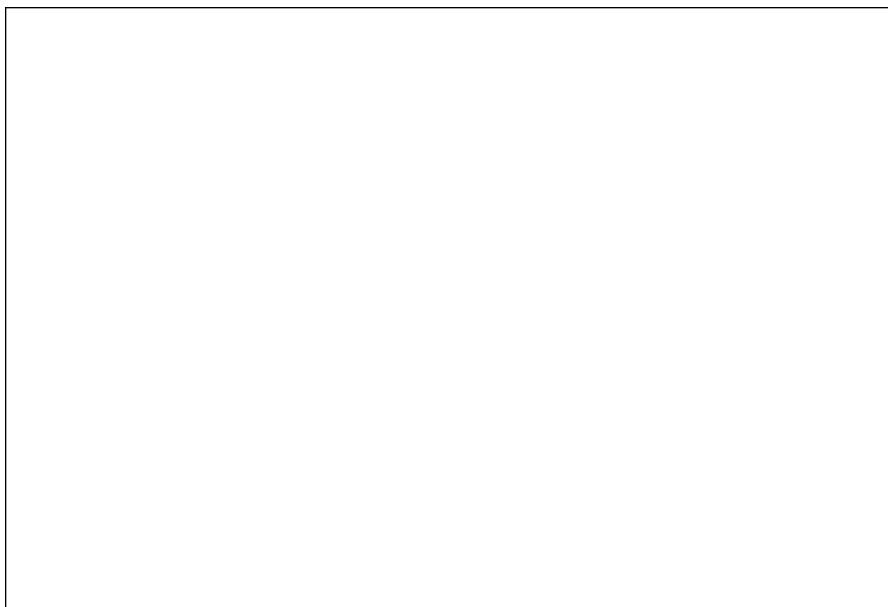
На истој *Скупшћини* оформљена је и нека врста министарства (*Управе*). Тако су први пут успостављене *Управа за унушрашња дјела* (на челу са Машом Врбицом) и *Управа за војна дела* са министром Илијом Пламенцем.³⁴

Измене у цивилној администрацији пратила је и реорганизација војске, поготово што је, након рата 1876-1878, територија Књажевине била увећана. На основу извршеног "*иријетиса*", војска је 1880. подељена на I и II класу, а формацијски је организована у 9 бригада (58 батаљона) од којих је *прва бригада* била *гардијска* (јачине 7 батаљона). Ово потврђује да је *Гарда* још од времена књаза Данила постала чисто војна формација, без икаквих судских и извршних овлашћења. Према својој величини и тактичкој намени, она је била изједначена са осталим бригадама; придев "гардијски" само је указивао на њен елитни карактер и није више имао везе са функцијом владареве телесне страже. Тако су извршне органе цивилне власти - неку врсту полицијске жандармерије - пред-

³² Др Владан Ђорђевић, *н.д.*, 275.

³³ Љ. Ј. Полксић, *н.д.*, 91-92.

³⁴ Др Владан Ђорђевић, *н.д.*, 442-443.

Сл. 6. – Вод полицијске жандармерије Врховне команде у униформама полицијске жандармерије, Подгорица 1909

стављали још само *йерјаници*.³⁵ Извештај који је аустријски посланик у Цетињу, пуковник Милинковић, саставио 26. новембра/8. децембра 1886, указује да је књаз Никола у то време "укинуо (и) *йерјанике*" и заменио их (у својству личне гарде) тзв. "*балканским баталјоном*". Књаз је 25. новембра/7. децембра дошао из Ријеке Црнојевића у Цетиње (да честита своме зету, кнезу Петру "*крсно име Карађорђевића Св. Климентија*"?) у пратњи једне чете "*балканског баталјона*". Овај батаљон су, наводно, "*организирали млади црногорски официри, који су се образовали у Италији код алпских йруја*".³⁶ Тачно је да се 1/13. јула 1886. у Црну Гору вратила група од 10 свршених питомаца Ратне школе у Торину. Због специфичног карактера домаћег војишта, црногорски стипендисти су током школовања праксу обављали у батаљонима планинских, тзв. "*алпских*" трупа (6 пукова или 20 батаљона *Truppe Alpine*). Ови потпоручници одмах су у Никшићу организовали шестомесечни курс за 520 одабраних питомаца, тзв. "*Никшићких пешака*".³⁷ Вероватније је да је

³⁵ Љ. Ј. Полексић, *н.д.*, 92-93.

³⁶ Др Владан Ђорђевић, *н.д.*, 497-498.

³⁷ Љ. Ј. Полексић, *н.д.*, 93-94. Ратну школу у Торину завршили су потпоручници Јанко Вукотић, Саво Ивановић, Нико Пејановић, Иво Ђуровић, Милутин Николић, Илија Бојовић, Милош Радовић, Ананије Милачић, Машан Божовић и Лакић Лабовић. По завршетку никшићког курса, сви слушаоци су упућени у своје чете са задатком да помажу командирима приликом обуке војника. Касније је већина од 520 "*Никшићских пешака*" унапређена у "*официре*" народне војске.

књаз Никола 7. децембра 1886. само желео да промовише школовани кадар своје војске па је са текућег никшићког течаја ангажовао пратњу јачине једне чете. С друге стране, Књаз се заиста припремао да расформи-ра гломазну *Гардијску* формацију и замени је мањом и оперативнијом јединицом *йерјаника* која би се, ослобођена свих других "цивилних" обавеза, у потпуности могла посветити његовом личном обезбеђењу. Ово потврђује и касније *Усїројсїво војске* из кога се види да је *Гарда* укинута (гардијска бригада је расформирана) и замењена *йерјаничком чешом* као чисто војном формацијом.

Ове измене пратило је и доношење низа закона којим је замењен *Законик* књаза Данила из 1855, поред осталих *Ойшїеџ имовинскоџ законика* из 1888, *Закона о слободи шїямїе*, *Кривичноџ законика* и других донетих током прве деценије 20. века.

Како мере предвиђене скупштинским одлукама од 13/20. марта 1879. нису успеле да разграниче законодавну, судску и извршну власт, нешто слично је покушано да се спроведе *Законом о Књажевској Влади* од 6/19. децембра 1902. године. Међутим, ни овај правни акт није дао боље резултате.

Указом од 8/21. априла 1903. године донет је *Закон о усїројсїву Минисїарсїва унуїрашњих дјела и админисїраїивној йодјели државе* (са даном ступања на снагу 23. априла/6. маја). У дјелокруг управног одјељења *Минисїарсїва*, сем предмета из чл.9 и 13 *Закона од 6/19. децембра 1902*, спадали су и скупљање предрачуна појединих одељења и састављање предлога за буџет *Минисїарсїва Унуїрашњих Дјела* као и преглед, одобравање и исплаћивање рачуна свих одељења *Минисїарсїва*, изузимајући одјељење за пошту и телеграф. *Шеф уїравноџ одјељења Минисїарсїва унуїрашњих Дјела* добио је и титулу *Начелника истог Минисїарсїва* (као и у чл. 7 *Закона* из 1902). *Минисїар* је могао на предлог шефа одељења, а према указаној потреби, поделити поједина одјељења у одсеке и предати управу једног или више одсека секретару(има) односног одјељења.

На челу сваког одјељења Министарства, према чл. 14 *Закона* од 6/19. децембра 1902, налазио се *Начелник (Шеф)*, који је руководио пословима одјељења, у којима се на служби налазио различит број лица:

а) *Уїравно одјељење* са два секретара, једним рачуновођом и писаром и потребним бројем нижег особља;

б) *Одјељење за гљраћевину и саобраћај* са једним секретаром, два писара и нижим особљем;

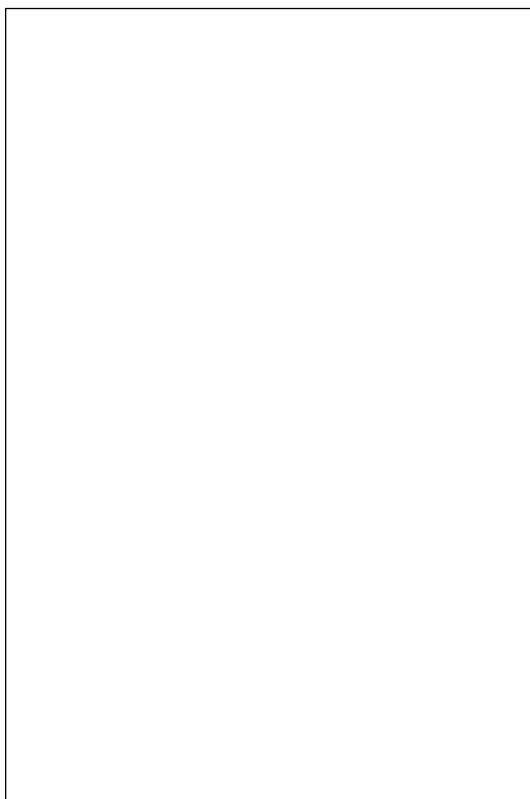
в) *Одјељење за йошїу и йтелељграф* са секретаром, благајником, два контролора, рачуновођом, писарем и нижим особљем;

г) *Одјељење саниїейїско* са секретаром, писарем и нижим особљем и,

д) *Одјељење йривредно* са два секретара, писарем и нижим особљем.

При томе, број особља није био строго прописан и могао се мењати према указаним потребама. Коначно, чл. 7 је било предвиђено да *Минисїар* пропише интерни правилник *Минисїарсїва*.

Чланом 8, *Кнежевина* је била подељена на 5 *уїравних обласїи* (наместо дотадашњих 10 *окружних каїейансїва*). *Уїравне обласїи* су

Сл. 7. – Ознаке полицијске жандармерије:

1. капа, 2. црвене еполете са златним монограмом "Ж", 3. сребрни грб у Црној Гори до 1916, 4. жандармеријски грб у крајевима припојеним после Првог балканског рата.

Цртеж: Б. Богдановић

чиниле *Кайунско-Ријечка* (са дотадашњим Ријечким и Катунским окружним капетанијама; седиште Области у Цетињу), *Зетско-Брдска* (са дотадашњим Зетским и Брдским окружним капетанијама; седиште Области у Подгорици), *Никшићка* (са дотадашњом Никшићком окружном капетанијом; седиште Области у Никшићу), *Морачко-Васојевићка* (са дотадашњим Колашинским и Андријевичким окружним капетанијама; седиште Округа у Колашину) и *Приморско-Црмничка Обласи* (са дотадашњим Барским, Улцињским и Вирским капетанијама; седиште Области у Бару).³⁸ На чело сваке *Обласи* постављен је обласни *Ујравнијељ*, "чији је дјелокруж ојредидјељен засебном наредбом Државног Савјетиа". *Обласним Ујравнијељима* били су потчињени шефови обласних *полициија*, а обласни инжењери, лекари и економи су му били на расположењу пре-

ма одредби *Државног Савјетиа* о дјелокругу *Ујравнијеља Обласи*.³⁹

Већ 25. маја/7. јуна 1903, *председник Државног Савјетиа*, Божо Петровић, у складу са члановима 10 и 11 *Закона о устројству Министарства Унутрашњих Дјела*, издао је *Наредбу о уређењу обласних ујрава и њиховој надлежности*. *Обласни Ујравнијељ* представљао је највишег преставника државне власти из делогруга рада *Министарства Унутрашњих Дјела*. Он је био задужен за јавни ред и сигурност на подручној *Обласи*. Према члану 3 *Наредбе*, *Обласни ујравнијељ* је за одржавање реда и мира добио на расположење *појребан број жандара*. И у чл. 11

³⁸ *Закон о устројству Министарства Унутрашњих Дјела и администрацијивној појдели државе*, Цетиње 8. априла 1903. *Глас Црногорца* бр.16, Цетиње 12/25. април 1903.

³⁹ *Исто*.

наглашава се да *Обласни Ујравийшељ* има на расположењу особље канцеларије, *нужни број жандара* а, по могућству, једног *Шефа йолиције*, обласног инжинијера или надстојника грађевина, обласног љекара и обласног економа.⁴⁰ Овим правним актом коначно је укинута традиционална функција *йерјаника* а у свакој области је формирана једнообразно униформисана и наоружана *йолицијска обласна жандармерија*.⁴¹ *Обласни Ујравийшељ* је водио непосредни надзор над племенским *Кайейанима*, старао се о објављивању и тачном вршењу закона и законских одредаба и водио надзор над надлештвима, општинама, друштвима и државним чиновницима подручне Области. У делокруг његовог рада спадала је и брига о народном здрављу, стању стоке, унапређењу народне привреде, земљорадње, трговине и радиности уопште, као и брига о шумама и водпривреди. *Обласни Ујравийшељ* је био задужен и за државну имовину (сем војне), а водио је и надзор над *земљама муаџединским* (муслиманским крајевима) према упутствима и наредбама *Министра Коначно*, чланом 17 је наглашено да ће *Министар Унујраињих Дјела* посебно прописати дјелокруг и упутство за вршење дужности племенских *Кайейана* по управној струци.⁴²

Дужности *Племенскијех Кайейана Министар Унујраињих Дјела* верификовао је 7/20. јуна 1903, наглашавајући да су они, пошто *Кайейанија* по административној подјели земље спада у *Ујраву* одређене *Области*, подчињени *Ујравийшељу Области*.

Даља подела *Области* на 56 *кайейанија* и 6 *варошких ойиштина* завршена је тек 1905. године, паралелно са верификацијом "октроисаног" *Усйава* и формирањем *Народне Скуйишине* према савременим европским стандардима. У складу са коначно дефинисаним оперативним зонама, министар унутрашњих дјела, Мих. Ивановић, 25. јануара/7. фебруара 1907. је верификовао *Полицијски йравилник у Књажевини Црној Гори* (Бр. 497). У *Ойиштим одредбама* дат је кратки опис значаја и историје полиције уопште. Потом су наведени најважнији задаци полиције: одржавање јавног реда у земљи, старање о личној и имовној безбједности грађана, спречавање казнимих (очевидних) дјела, хватање и истраживање њихових учиниоца, старање о извршењу закона и одлука поједи-

⁴⁰ Уколико број жандара није био довољан, Управитељ је у случају већег поремећаја јавног реда и мира на граници или у унутрашњости и у случају елементарних непогода имао право да затражи помоћ војске. Сем тога, војне пограничне власти имале су право да одмах интервенишу у случају "упада прекограничних чета или зликоваца", а да о интервенцији накнадно извести Обласног Управитеља. *Наредба Државног савјетја о дјелокругу обласних ујравийшеља и уређењу обласних ујрава*, Црногорски законици 1796-1916, Правни извори и политички акти од значаја за историју државности Црне Горе, књ. II, приредили: др Бранко Павићевић и др Радослав Распоповић, Подгорица 1998, 681-685.

⁴¹ Д. М. Јововић, *О црногорској йолицији*, Полиција бр.1, Београд, 1. јануар 1912, год. III, 1-4. *Перјаници* у то време нису имали тачно дефинисан грб; носили су или стару верзију из времена књаза Данила само са иницијалима "НП" (значи, идентичан са жандармеријским) или верзију на сребрној плочи, са балдахиним и круном.

⁴² *Наредба Државног савјетја о дјелокругу обласних ујравийшеља и уређењу обласних ујрава*, Црногорски законици, књ. II, 681-685.

Сл. 8. – Полицијски жандарм.
Реконструкција: Чедомир Васић

них власти и старање о здрављу и јавном моралу грађана.⁴³ За разлику од Аустро-Угарске и Србије, *жандармерија* је била у искључивој надлежности *Министарства унутрашњих дјела*. У свакој области највећу полицијску власт је представљала *Обласна управа* на челу са обласним *управитељем* и *шефом обласне жандармерије*. Даље, *Области* су дељене на *капетаније* са капетанима као представницима полицијске власти, док су исту функцију у *општинама* вршили општинским кметови (*општински жандарми* су називани и *пандурима*). У *варошким општинама* капетанску функцију су вршили *председници општина*. Коначно, чланом 61, у пограничним областима установљени су *погранични полицијски органи* који су обављали све дужности које су у општем дијелу за *жандарме* наведене. *На самој граници жандарми* су били дужни *нарочито* *пажњу обраћајући на долазеће странце особе-иностранке, ие сумњиве, у колико је то могуће постољњем изгледу и понашању видјети*, - *пријављујући пограничној полицијској власти, ради прегледа њених исправа, како се у државу не би увлачиле скићнице, коцкари и злочинци*. *Погранични жандарми* су били дужни да крстаре дуж границе и пазе како на особе предвиђене чл. 61, тако и на кријумчарење.

Највећу полицијску власт у земљи, која је по хијерархијској лествици водила надзор над свим нижим, побројаним представницима државне полицијске власти, издавала им потребна упутства и наредбе, представљало је *Министарство* односно *Министарство унутрашњих дјела*.⁴⁴

Полицијски чиновници (*обласни управитељи, капетани и председници градских општина*) постављани су књажевим указом, а по препоруци *Министра унутрашњих дјела*, док су сеоски *кметови* бирали јавним гласањем на нивоу села.

⁴³ *Полицијски правилник у Књ. Црној Гори, Црногорски законици, књ. IV, Подгорица 1998, 421-438.*

⁴⁴ *Исто.*

Жандарми су били стационарани у варошима и налазили су се под командом *йреседника г̀радских ойишйина*. У оним местима у којима се налазило и седиште Обласне Управе (Цетиње, Подгорица, Никшић, Колашин, Бар), *жандарми* су били под непосредном командом *шефова обласних жандармерија*. *Шефови обласних жандармерија* регрутовани су из састава официјерског кора и, између осталог, били су задужени за обуку *жандарма*. *Полицијске жандарме* су постављали *Обласни Уйрави-йељи* на предлог *командира обласних жандармерија* и *йреседника варошких ойишйина*. Кандидат за *жандарма* морао је испуњавати следеће услове:

да је црногорски држављанин,

да је писмен,

да је одслужио прописани рок у војсци (према чл.18 *Закона о ус-йиројсйиву војске за Књажевину Црну Гору* од 29. априла/12. маја 1910, "...ни један црногорски држављанин (није могао) добийи државне слу-жбе док не изврши обадва рекруйиска вјезбања" - у 18. и 19. години ста-рости),

да није млађи од 20 нити старији од 40 година (управо због наве-деног члана *Закона о усйиројсйиву војске*),

да је доброг владања (што има освједочити увјерењима власти) и,

да је умно и физички потпуно развијен (што има освједочити ље-карским увјерењем).

При томе, предност су имали неожењени кандидати или удовци без дје-це, кандидати са знањем страног језика и кандидати из мјеста или нај-ближе околине у којој би били распоређени на службу; поред овога, узи-мало се у обзир и имовно стање.⁴⁵

Према члану 67, у принадлежности жандарма спадала је плата и наоружање (војнички ножеви и дугачке пушке са муницијом).⁴⁶ Међу-тим, овај члан очито није потпун јер су жандарми задужили и једну врсту униформе као и (осим пушке и ножа) традиционалне револвере.

Све до 1896. године извршни органи власти, *Гвардија* и *йерјани-ци*, дужност су обављали у цивилном оделу (националној ношњи), са *г̀р-бом* на капи као једином дистинктивном ознаком. Тек ће *йолицијска жандармерија* задужити једнообразну униформу, уведена за војнике *на-сйавних байшаљона* (у ствари, *йрвог байшаљона сйојеће војске*) 1896.го-дине. Униформу су чинили: црвени *цамадан* - прслук у виду блузе са ру-кавицама и црним обрубом, плаве, доста широке чакшире до колена (*за-ће*), беле чарапе (*доколенице*), црне ципеле (*цокуле*), *сур ог̀рйиач* са *ме-йиалним йуцадима*, кожни појас (*силав*) за револвер и црвена *кайица* (практично, видљив је био само црвени *йелйак* са Књажевим монограмом извезеним од златне срме) без *бране* (сунцобрана, ширма), са црним платненим обрубом (*деравија*, *облисйа*). Као и у војсци, и у жандармер-ији су припадници муслиманске вероисповести, уместо црногорске *кайи-це*, носили *фес* (са истом службеном ознаком односно *г̀рбом*). Службену

⁴⁵ *Исйо*; Д. М. Јововић, н.д.

⁴⁶ *Полицијски йравилник у Књ. Црној Гори*, Црногорски законици, књ. IV, 421-438.

Чланом 19 строго је прописано да жандарм смије употребити оружје само у случајевима:

а) у нужној одбрани свога живоџа или живоџа другоџ лица,
б) у савлађивању оџиџора који се без уџоџребе оружја не може савладаџи и,

џ) у џредуџређењу бјеџсџва оџасних злочинаца, кад се бјеџсџво не може на друџи начин сџријечџџи. Сем тога, члан 58 предвиђа да "џри сџровођењу криваца, жандарми носе наџуњено ваџрено оружје, џ.ј. револвер (који се не спомиње у чл. 67) и дуџачке џушке".

Према ставу Ђ (чл. 41-52) и К, чл. 72, жандарми, старјешине жандарма, шефови полиције и њихови замјеници су, као помагачи иследне полицијске власти, вршили увиђај по преступима.⁵¹ Сем тога, према *Наредби Државноџ Савјеџа* од 27. маја/7. јуна 1903, ови органи су одређивали казне по трећем делу *Кривичноџ законика*, вршиле истрагу према *Закону о судском џосџуџку* и вршиле репресивну службу. *Обласни суд* је у неким случајевима могао да овласти *каџеџана* или *џредседника џрадске оџиџине* и да врши саслушања осумњичених.⁵²

Коначно, ставом 3 прописано је да ће се дужности *жандарма* за вријеме рата...опредијелити нарочитим правилником, кога ће издати *Минисџарсџво војно*.⁵³

Овај став је 30. августа/1. септембра 1908. пропраћен у новој *Уредби о формацији џелокуџне војске Књажевине Црне Горе. Перјаници* су 1908. године и официјелно потпали под надлежност Министра војног и сведени су на тактичку формацију јачине једне чете из састава војних чиновна на специјалној служби. *Перјаничку чети* чинио је један *командир*, један *каџеџан* и један *џоручник* (3 официра), 100 *водника*, један *нижи џрађански чиновник VI (кужинар)* и један VII класе (*џмоћни момак*) и 10 *момака* (5 из специјалне службе и 5 из II класе активне војске). Чета је следовала 30 *јахаџих* (20 из специјалне службе и 10 из састава II класе активне војске, реквизираних од народа) и 5 *товарних коња*; службу у седлу обављала су 3 официра и 27 *водника-џерјаника*. Ова чета је била распоређена при *Врховној команди*, као пратња и службено особље *Врховноџ Команданџија Књаза Госџодара*.⁵⁴

Уредбом о формацији војске, 1908. године је предвиђено да се у време мобилизације, уз *џолицијску*, формира и *војна жандармерија*. *Војна жандармерија* је чнила помоћни род војске. *Командир жандармерије* се налазио у саставу *Уџраве Главноџ Сџана* а командовао је *жандармеријским водом Врховне команде* и *дивизијским десечаријама* распоређе-

10.000 пушака М.91. Међутим, Руси су 1910. године исто оружје, уградњом задњег нишана типа Коновалов ("за нишањење до 3200 корака"), прилагодили савременијој муницији А. Керна (са шилјатим врхом). В. Bogdanović, *Пушке - два века пушка на територији Југославије*, Beograd 1990, 101-103.

⁵¹ *Полицијски џравилник у Књ. Црној Гори*, Црногорски законици, књ. IV, 421-438.

⁵² Д. М. Јововић, *н.д.*

⁵³ *Полицијски џравилник у Књ. Црној Гори*, Црногорски законици, књ. IV, 421-438.

⁵⁴ *Уредба о формацији џелокуџне војске Књажевине Црне Горе и џелокруџу, надлежностџи и власџи Више војне уџраве, команда и сџарјешина у војсци*, Цетиње, 1908.

ним у Цетињској, Никшићкој, Подгоричкој и Колашинској дивизији. *Жандармеријски вод Врховне команде* чинио је кадар из *полицijske жандармерије* а састојао се од два *водника*, шест *десечара* и 18 *војних жандарма*. *Дивизијску десечарију војне жандармерије* чинили су један *водник*, три *десечара* и 9 *жандарма* а кадар је регрутован од *ислужених полицајских жандарма* или *војника I класе* активне војске. Практично, црногорска војска је у ратном стању располагала са свега 80 *војних жандарма*.⁵⁵

Очито је да *Закони* из 1902. и 1903. и чл. 142 *Земаљског Устава* из 1905. године, нису успели да раздвоје судску од извршне власти. Одлучан да коначно спроведе овај циљ и модернизује државну управу, министар унутрашњих послова Јован Пламенац је јануара 1910. израдио пројекат о новој административној подели земље на 10 области и 34 капетаније. Пројектом су биле предвиђене бјелопавлишко-спушка (обласно место Даниловград), васојевићка (обласно место Андријевица), вучедолска (обласно место Велимље), дурмиторска (обласно место Шавник), зетско-кучка (обласно место Подгорица), катунска (обласно место Цетиње), морачко-рочачка (обласно место Колашин), никшићка (обласно место Никшић), ријечко-љешанска (обласно место Ријека Црнојевића) и црмничко-приморска област (обласно место Бар).⁵⁶ Пројекат је обухватао и уређење судова, јер је *Закон* из 1902. спроведен само на нивоу виших судова, а у капетанијама су *кајетани* и даље вршили и судску и управно-полицijsку власт. Ради лакше координације раздвојених власти, Пламенац је предвидео да се, према указаној потреби, у појединим капетанијама уз *полицijsког кайетана* формирају и два *кајетанска суда* (практично, постојало би 34 *кајетана* и 42 *кајетанска суда*).⁵⁷ Основни циљ овог закона је био да се испоштује начело поделе власти и модернизује државна администрација. *Скупиштина* је 15/28. јануара усвојила нови закон али је већ 29. јануара/11. фебруара 1910. он измењен утолико што је задржан стари број (56) капетанија. *Указ* о проглашењу измењеног *Закона* књаз Никола је потписао 23. фебруара/8. марта исте године али он ни у овој форми није у потпуности заживео. Уместо предвиђених 10, формирана је само једна нова, васојевићка област. Тако се административна подела земље усталила на 6 области и 56 капетанија.⁵⁸ Наиме, првобитна верзија *Закона* (смањивање броја капетанија са 56 на 34) повређивала је укоренење обичаје и схватања о територијалном јединству племена. Новом поделом би делови појединих племена припали капетанијама образованим од других племена. Даље, центри појединих капетанија географски су непогодно лоцирани, па су многа места била непри-

⁵⁵ *Уредба о формацији целокупне војске... Војна жандармерија* је носила исту униформу и ознаке као и *полицijsка*. Официри и подофицири деташирани из пешадије у *жандармерију*, носили су ознаке чина на јаки *цамадана* и *кајици*.

⁵⁶ *Цетињски вјесник* бр. 4, Цетиње 13/26. јануара 1910.

⁵⁷ *Стиенографске биљешке црногорске Народне скупштине 1910*, 538; Н. Ракочевић, *Покушај нове административне поделе Црне Горе на почетку 1910. године*, *Историјски записи* бр. 2, год. XX, књ. XXIV, Титоград 1967, 303-313.

⁵⁸ *Исто*, 546, 596; *Глас Црногорца* бр.10, Цетиње 23. фебруара/8. марта 1910.

родно удаљена од њих. Смањење броја капетанија утицало би и на број посланика јер је свака стара капетанија представљала изборни срез који је бирао по једног представника у *Скујишићини*. Коначно, нацрт Јована Пламенца био је у колизији са *Уредбом о формацији војске* односно са војно-територијалном поделом по којој је свака капетанија давала по један батаљон народне војске (у састав четири дивизијска округа улазило је 11 бригадних односно 56 батаљонских округа).

Схватајући да су реформе у смислу другачије административне поделе земље немогуће, министар унутрашњих дела је крајем 1911. године *Народној скујишићини* поднео само *Пројекат* (новог) *закона о жандармерији*.⁵⁹ Међутим, Балкански ратови омели су и модернизацију полицијског апарата. Из Првог балканског рата Црна Гора је изашла проширена на Пљевља, Бијело Поље, Беране, Пећ, Рожај, Ђаковицу, Плав, Гусиње и Тузи. У новим областима формирано је 6 бригада црногорске војске са укупно 19 батаљона односно батаљонских окружја. Паралелно је установљена и *Полицијска жандармерија*, која се од оне у предатним окружјама разликовала само по ознаци на капи - носила је позлаћеног двоглавог орла раширених крила, са круном, жезлом, шаром и монограмом "НГ".

Због стварања државног апарата у условима никада потпуно савладаног племенског партикуларизма, у Књажевини и Краљевини Црној Гори све до 1916. године није спроведено стриктно раздвајање законодавне, судске и извршне власти. Интересантно је да је сличан феномен забележен и у Кнежевини односно Краљевини Србији, која је имала далеко повољније услове за стварање модерног државног апарата. Тако је и црногорска *Полицијска жандармерија* егзистирала у специфичној организационој форми, са нејасно и прилично широко постављеним задужењима. Овакав статус нису могли да промене ни мање или више изражени утицаји Француске и Аустро-Угарске - држава које су свој извршни апарат довеле до савршенства а жандармерију и полицијску службу организовале на савременим принципима и нормама.

⁵⁹ Д. М. Јововић, *н.д.*, 4; *Полиција* бр. 23, Београд, 1. децембар 1911, год. 2.

Branko BOGDANOVIĆ

*DEVELOPMENT OF THE POLICE FORCES IN
PRINCIPALITY AND KINGDOM OF MONTENEGRO*

The Summary

The development of the modern state administration, with efficient executive apparatus in Montenegro in 18th and 19th century had been linked to various problems. The biggest obstacle represented the patriarchal tribal social structure with very emphasized tribal particularity. The first organ of the administrative and legal authority, so called *Pokroviteljstvo suda crnogorskog i brdskog* (Protectorate of the Court for Montenegro and Highlands), had been established on 29th October 1789. At the Parliament held in 1803, archimandrite Petar I (1782-1830) had established two bodies with mixed legal and executive authority – *Kuluk* and personal guard, *perjanici*. They represented the rudimentary origins of gendarmerie corpus. His successor, archimandrite Petar II Petrović Njegoš (1831-1851) had established on 14th October 1831 *Gvardija*, formation consisting of 164 Montenegrins with the executive power. However, even *Gvardija* had some legal duties. Organ more similar to the gendarmerie in the modern sense of the word was reorganized *perjanici* corpus, but at the beginning there were only 8 of them.

The first secular ruler of Montenegro, prince Danilo I Petrović (1852-1860) had transformed step by step *Gvardija* to the elite, purely military formation, while *perjanici* still had performed the function of the executive organs of the central power. Beside that, Danilo tried to enlarge the administration of the local organs of authority; the number of captaincy had increased to 50, and the captains had local military, administrative, legal and executive power.

The prince Nikola I Petrović (1860-1910, and king from 1910-1918) had disbanded the battalion of *Garda*, but he also had incorporated *perjanici* in the Army, as a tactical formation similar to the company, in charge of his personal security. As a substitute for archaic *perjanici*, in 1903 regional police gendarmerie was established, with unique uniforms and arms. In comparison to the gendarmerie in Serbia, France or Austro-Hungary in Montenegro it was only under authority of the Minister of the internal affairs. Only in the case of war, military gendarmerie of 80 soldiers could be created out of the police forces.